

ОЗНАКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

SIGNS AND FEATURES OF SPEECH DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

У дошкільній мовленнєвості являє собою універсальну умову формування та розвитку особистості дитини. Одним із центральних завдань в аспекті мовленнєвого розвитку дитини є формування зв'язності мовлення, що передбачає засвоєння дитиною правильної звуковимови, широкий словниковий запас та граматична правильність мовлення. Зв'язне мовлення забезпечує можливість брати участь у комунікації з дорослими та іншими дітьми, а також здобувати необхідну дитині інформацію, отримувати знання про навколишній світ, адекватно висловлювати власні наміри, побажання, уміти підтримувати розмову, налагоджувати контакт тощо. Нині сучасні дослідники продовжують активно розробляти різні аспекти проблеми мовленнєвого розвитку дітей, наприклад, А. Богущ, Л. Іценко, Л. Калмикова, К. Крутий, К. Стрюк, Т. Піроженко, М. Вашуленко, О. Кононко, Л. Михайлова, Т. Науменко, О. Білан, Л. Зданевич, Н. Савінова, Т. Завязун, Л. Шалімова та ін.

Мета статті – окреслити актуальні аспекти формування дитячого мовлення, визначити перспективні напрямки лінгводидактичних досліджень, дібрати та опрацювати наукову та методичну літературу в окресленому напрямку.

У статті розглянуто ознаки та особливості формування мовленнєвих умінь і навичок дітей відповідно до вікових періодів їх розвитку за основними напрямками: формування звукової культури мовлення, розширення та збагачення словникового запасу дітей, формування граматичної правильності мовлення, розвиток зв'язного монологічного та діалогічного мовлення, вплив художньої літератури на мовленнєвий розвиток дошкільників, формування мовленнєвих якостей особистості, таких як правильність, зв'язність, точність, логічність тощо.

Одним із надважливих завдань сучасної дошкільної педагогіки є розвиток і формування правильного мовлення дитини. Мовленнєва сформованість є запорукою інтелектуального, психо-емоційного розвитку дошкільника, а також його уваги та мислення. У процесі соціалізації особистості рівень сформованості мовлення є одним із першооснов та підґрунтям. Мовлення дозволить дитині активно та невимушено вступати в процес спілкування, доносити свої переконання, наміри, бачення; отримувати соціальний досвід та успішно взаємодіяти з оточенням.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток, діти дошкільного віку, словниковий запас, звукова культура мовлення, спілкування.

In preschool, speech is a universal condition for the formation and development of a child's personality. One of the central tasks in the aspect of a child's speech development is the formation of speech coherence, which involves the child's acquisition of correct phonetic speech, a wide vocabulary and grammatical correctness of speech. Coherent speech provides an opportunity to participate in communication with adults and other children, as well as to obtain the necessary information for the child, gain knowledge about the surrounding world, adequately express one's own intentions, wishes, be able to maintain a conversation, establish contact, etc. Today, modern researchers continue to actively develop various aspects of the problem of children's speech development, for example, A. Bogush, L. Ishchenko, L. Kalmykova, K. Krutiy, K. Stryuk, T. Pirozhenko, M. Vashulenko, O. Kononko, L. Mykhaylova, T. Naumenko, O. Bilan, L. Zdanovich, N. Savinova, T. Zavyazun, L. Shalimova, and others.

The purpose of the article is to outline the current aspects of the formation of children's speech, to determine the promising directions of linguistic didactic research, to select and process the scientific and methodical literature in the outlined direction.

The article examines the signs and peculiarities of the formation of children's speech abilities and skills in accordance with the age periods of their development in the main areas: the formation of sound culture of speech, the expansion and enrichment of children's vocabulary, the formation of grammatical correctness of speech, the development of coherent monologic and dialogic speech, the influence of artistic literature on the speech development of preschoolers, the formation of speech qualities of the individual, such as correctness, coherence, accuracy, logic, etc.

One of the most important tasks of modern preschool pedagogy is the development and formation of a child's correct speech. Speech formation is the key to intellectual, psycho-emotional development of a preschooler, as well as his imagination and thinking. In the process of socialization of an individual, the level of formation of speech is one of the primary foundations and foundations. Speech will allow the child to actively and casually enter into the process of communication, convey his beliefs, intentions, vision; gain social experience and successfully interact with the environment.

Key words: speech development, children of preschool age, vocabulary, sound culture of speech, communication.

УДК 81'233:373.2.091

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/57.2.44>

Іншакова І.Є.,

канд. філол. наук,

доцент кафедри дошкільної освіти

Криворізького державного

педагогічного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У процесі індивідуального розвитку дитина-дошкільник з усіх видів діяльності в першу чергу оволодіває мовленням. У дошкільній мовленнєвості являє собою універсальну умову формування та розвитку особистості дитини. Одним із центральних завдань в аспекті мовленнєвого розвитку

дитини є формування зв'язності мовлення, що передбачає засвоєння дитиною правильної звуковимови, широкий словниковий запас та граматична правильність мовлення. Зв'язне мовлення забезпечує можливість брати участь у комунікації з дорослими та іншими дітьми, а також здобувати необхідну дитині інформацію, отримувати знання

про навколишній світ, адекватно висловлювати власні наміри, побажання, уміти підтримувати розмову, налагоджувати контакт тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема розвитку й формування дитячого мовлення була і залишається актуальною для дослідників різних галузей науки, зокрема для психологів, лінгводидактів і педагогів. Нині сучасні дослідники продовжують активно розробляти різні аспекти проблеми мовленнєвого розвитку дітей, наприклад, А. Богуш, Л. Іщенко, Л. Калмикова, К. Крутий, К. Стрюк, Т. Піроженко, М. Вашуленко, О. Кононко, Л. Михайлова, Т. Науменко, О. Білан, Л. Зданевич, Н. Савінова, Т. Завязун, Л. Шалімова та ін.

Мета статті – окреслити актуальні аспекти формування дитячого мовлення, визначити перспективні напрямки лінгводидактичних досліджень, дібрати та опрацювати наукову та методичну літературу в окресленому напрямку.

Виклад основного матеріалу. У період дошкільного дитинства ускладнюються види дитячої діяльності, виникає активна потреба в комунікації, в соціалізації, а як наслідок – у комунікації з оточенням (однолітками, старшими за віком дітьми, дорослими тощо). Коло такого спілкування постійно розширюється, дитина активно комунікує з сім'єю, вихователями, іншими дітьми з колективу групи. Основним засобом такої комунікації є мовлення та мовленнєва діяльність дитини-дошкільника. До завершення дошкільного дитинства особистість має в повній мірі оволодіти усіма засобами спілкування (як вербальними, так і невербальними), засвоїти основи засобів комунікативної виразності (темپ мовлення, сила голосу, правильне мовленнєве дихання, різні види пауз, правильне інтонування та ін.).

Мовленнєвий розвиток дітей здійснюється за декількома напрямками: активно формується правильна звуковимова, розширюється, збагачується та уточнюється словниковий запас, формується граматична правильність мовлення, його зв'язність, здійснюється художньо-мовленнєвий розвиток, відбувається елементарне усвідомлення явищ мови і мовлення, мовлення стає знаряддям мислення, активно перебудовуються всі психічні процеси (пам'ять, увага, мислення, уява).

Стосовно формування дитячого словника, то запас слів активно та суттєво зростає, що напряму пов'язано з умовами життя та підходами у вихованні, а також особливостями індивідуального розвитку [1, с.13].

Аналіз частиномовної приналежності дитячого словника засвідчує, що найбільше лексем в активному і пасивному словнику належать до іменників, з-поміж них значна частка дієслів, прикметників, займенників. Однак, збільшення словникового запасу не матиме належного ефекту, якщо не навчити дитину поєднувати лексеми

в реченні, дотримуючись граматичних норм. У цей же період відбувається засвоєння норм в практичному оволодінні відмінюванням слів, погодження їх у реченні в роді та числі. У практичній комунікативній діяльності дитина вчиться правильному словотворенню, уживанню префіксів та суфіксів.

Усі ці процеси відбуваються з огляду на практичне використання мовних засобів спілкування, поступово формується чуття мови в першу чергу за рахунок наслідування мовленнєвого зразка соціального оточення. У цьому процесі важливу роль відіграє спеціальне мовленнєве навчання та розвиток, які формуються в дошкільників.

У процесі мовленнєвого розвитку достатньо уваги має приділятися формуванню фонематичного слуху, що здійснюється винятково засобом мовленнєвої комунікації. У дошкільників має формуватися здатність диференціювати слова, особливо схожі за звучанням, правильно ототожнювати їх з явищами, об'єктами і предметами навколишньої дійсності, сприймати на слух та розрізняти голосні і приголосні звуки, визначати твердість і м'якість приголосних, визначати місце звуків у слові, їх кількість, здійснювати звуковий аналіз слів, визначати перший і останній звуки у слові, особливості вимови звуків з огляду на спосіб їх творення. Повний звуковий аналіз слова дошкільник спроможний здійснити у п'яти-шести річному віці, що потім, у молодшому шкільному віці, стане основою для оволодіння дитиною процесом читання і письма.

На третьому році життя у дитини зростає необхідність у спілкуванні з однолітками та дорослими. Дитина розуміє найбільш прості запитання, наприклад, «Де лялька?», «Де лежить іграшка?»; інтерес до предметів, що оточують дитину, змушують її запитувати в дорослого «Що це?», «Навіщо?», «Куди?», «Коли?» і т. ін.; активно формується розуміння змісту мовлення.

Словниковий запас поступово збільшується; дитина розрізняє лексеми на позначення різних предметів, таких як елементи одягу, назви іграшок тощо, тобто тих, що оточують малюка у повсякденні. Щодо частиномовної приналежності дитина починає активніше послуговуватися дієсловами, однак найбільше спостерігаємо іменників (близько 60 % від тих слів, які вживає дитина), близько 30 % дієслів і кількісно найменше прикметників (близько 10 %).

Дошкільники цього віку активніше використовують займенники та прийменники, за допомогою прикметників дитина називає кольори предметів, їх найістотніші властивості та якості (н-д, зелений, маленький, холодний, солодкий тощо); форму предметів (круглий м'яч). Проте спостерігаємо проблеми в узгодженні роду прикметників з іменниками. Отже, у мовленні дитини названого віку можемо проспостерігати практично всі частини мови, хоч їх співвіднесеність і не однакова, практично відсутні числівники та форми дієслова.

Третій рік життя характеризується поліпшенням звуковимови, що покликано розвитком артикуляційного апарату (нижньої щелепи, м'язів язика, губ), але звуковимова все ще не відповідає нормативним вимогам. Характерною особливістю звуковимови є те, що ті звуки, які не піддаються дитячій вимові, вони замінюють артикуляційну простішими, наявне загальне пом'якшення твердих приголосних (здебільшого передньоязикових). Стосовно вимови голосних звуків, особливих ускладнень у дітей не виникає [2, с.21]. Утруднення також спостерігаємо при вимові дітьми слів, у яких наявний збіг двох і більше приголосних поряд.

Активної роботи з боку педагога потребує також формування правильного мовленнєвого дихання, сили голосу, проте в переважній більшості діти розглядуваного вікового періоду спроможні відтворювати різноманітні інтонації та послуговуватися ними у власному мовленні.

Третій рік життя характеризується активним розвитком мислення, пам'яті та уяви, тому почасти в процесі гри дитина супроводжує свої дії словами і цілими фразами. Діти цілком схильні до наслідування дорослих у мовленнєвій практиці, що є значним фактором для формування активного мовлення дитини.

На четвертому році життя дошкільник спроможний подавати найбільш прості судження про предмети, явища навколишньої дійсності, висловлювати найпростіші висновки.

Дошкільник спроможний до мовленнєвої комунікації з оточенням, він відчуває потребу у зверненні до дорослого з найрізноманітніших питань.

На завершення чотирирічного віку словниковий запас дитини активно зростає і досягає орієнтовно 1500-2000 слів. Активніше використовуються займенники, прислівники, а також спостерігаємо появу числівників, збільшується кількість прийменників та сполучників.

Під час засвоєння слів дитина спроможна засвоювати їх звуковий бік, усе активніше встановлює зв'язок між предметом і лексемою на його позначення [3, с.23]. Продовжується активне формування та зміцнення мовленнєвого апарату, укріплення м'язів кінчика і спинки язика, сприяють виправленню пом'якшеної вимови твердих приголосних, усе частіше відзначаємо правильну вимову зі збігом приголосних. Діти усе чіткіше вимовляють свистячі приголосні звуки, відзначаємо почву звука [ц], проте більшість відчуває утруднення при вимові шиплячих приголосних і замінює їх твердими свистячими. Сонорні звуки [р] та [л] замінюють звуками [й] або [л'].

Як і в попередній період дитині важко в оволодінні своїм голосовим апаратом, змінювати темп мовлення, його гучність, висоту і тембр голосу. Є помітним ненормативне вживання словесного наголосу, мовлення є ситуативним та

недосконалим, у словниковому та граматичному плані, з погляду вимови – недостатньо нормативне і правильне.

П'ятий рік життя засвідчує активний розумовий і мовленнєвий розвиток дошкільника. Суттєво збільшується активний словник дитини (від 2500 до 3000 слів під кінець року), що надає можливість вихованцеві більш точно будувати власні висловлювання та викладати свої думки. Усе частіше у мовленні з'являються прислівники, особові займенники, збірні іменники (одяг, фрукти, овочі, транспорт), проте їх уживання спостерігається ще доволі рідко. У використанні речень дитина віддає перевагу простим конструкціям, хоча й складні речення уживає частіше між у попередньому періоді.

Суттєвим зрушенням у мовленнєвому розвитку є практичне використання монологічного мовлення. Слова узгоджуються у непрямих відмінках, однак певна частина дітей все ще потребує допомоги дорослого в переказі творів літератури, що вивчаються.

Чимало дітей спроможні правильно вимовляти шиплячі приголосні, звуки [р], [р'], [л]. Усе частіше використовується нормативний словесний наголос, загалом спостерігається дотримання нормативності у вимові слів.

На шостому-сьомому році життя відзначаємо суттєве удосконалення усіх сторін дитячого мовлення, вимова стає частішою, з'являється точність мовлення, дитина намагається виокремити найбільш істотні ознаки явищ і предметів та встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними. Дошкільник прагне до ясності, чіткості і зрозумілості у власному висловлюванні, спостерігається критичне ставлення до мовлення однолітків. Дитина цього віку спроможна називати окремі частини і деталі предметів, активніше уживає суфікси та префікси, протягом шостого року життя дитячий словник розширюється на 1000-1200 слів різних частин мови. Педагог спонукає дошкільника до добору антонімів (холодний-гарячий, швидкий-повільний, гарний-потворний); синонімів (гарний, красивий, уродливий).

Активно формується зв'язність мовлення, яке тісно пов'язано із засвоєнням граматичного ладу мовлення. Речення, якими послуговується дитина, ускладнюється за структурою, збільшується їх обсяг. Дошкільник набагато рідше припускається мовленнєвих помилок в узгодженні слів у роді, числі та відмінку, вправно вживає множину іменників (столи, лампи, стільців).

Стосовно словотвору дитина широко використовує суфіксальний, префіксальний та суфіксально-префіксальний способи творення слів. Дитина практично без допомоги дорослого спроможна послуговуватися зв'язним монологічним мовленням (переказати казку, оповідання, пережиті події), при цьому вдаючись до певних деталей.

На шостому році життя сформованість м'язів артикуляційного апарату дають можливість дитині чітко та правильно вимовляти усі звуки рідної мови., в окремих дітей ще не завершився процес правильної вимови шиплячих приголосних звуків, а також [р] та [л]. Діти спроможні регулювати гучність свого голосового апарату, враховуючи ситуацію спілкування, відстань до співрозмовника тощо. Темп мовлення є помірний, проте при емоційних підйомах, отримавши сильні емоційні враження, дошкільники часто пришвидшують темп мовлення та збільшують його гучність. Загалом мовлення характеризується досконалістю, відповідністю вимогам літературних норм і до семирічного віку за умови правильної роботи з боку педагога і батьків над мовленням усі загальні мовленнєві помилки мають бути виправлені та усунені [4, с. 24].

Висновок. Одним із надважливих завдань сучасної дошкільної педагогіки є розвиток і формування правильного мовлення дитини. Мовленнєва сформованість є запорукою інтелектуального,

психо-емоційного розвитку дошкільника, а також його уяви та мислення. У процесі соціалізації особистості рівень сформованості мовлення є одним із першооснов та підґрунтям. Мовлення дозволить дитині активно та невимушено вступати в процес спілкування, доносити свої переконання, наміри, бачення; отримувати соціальний досвід та успішно взаємодіяти з оточенням.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богуш А. Методика організації художньо – мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. 304 с.
2. Гавриш Н. Художнє слово і дитяче мовлення. Дитячий садок. 2015. №2. С. 21-23.
3. Гончаренко А. Щоб дитина заговорила. Дошкільне виховання. 2015. №3. С. 23-25.
4. Гринько Є. Особливості розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. Вісник Глухівського держ. пед. ун-ту. 2010. Вип. 16. С. 169-171.